

AZ ALKOTMÁNYOK KERESZTÉNY ÉRTÉKTARTALMÁRÓL

különös tekintettel a román alkotmány rendelkezéseire és
alkotmánybíróági esetgyakorlatára

VARGA ATTILA

*egyetemi docens (Sapientia EMTE Jogtudományi Kar, Kolozsvár),
alkotmánybíró*

Absztrakt

Minden állam alkotmánya az adott ország, nemzet és társadalom alapvető értékeit fogalmazza meg melyeket jogi védelemben részesíti. Következésképpen az alkotmány értékek által is meghatározott. Az európai alkotmányokban kimutathatóak a keresztény morális értékek, a keresztény szellemiség, akár közvetlen hivatkozás, megnevezés, avagy utalás formájában Istenre, akár közvetlenül mutatható ki jogi értelmezés útján az alkotmányi normák tartalmából, bizonyos alapelvekből, és alapvető emberi jogokból. A keresztény értékrend, világ- és életszemlélet, a keresztény hagyományok és az általa jelentős mértékben meghatározott nyugati civilizáció hatása kimutatható a jogi normaszövegekben, jogi gondolkodásban, része a nyugati jogi kultúrának. A tanulmány a román alkotmány bizonyos alapértékei, alapelvei és néhány alapvető emberi jog vonatkozásában mutatja be ezt a civilizációs és kulturális hatást.

Kulcsszavak: alkotmány, törvény, érték, erkölcs, elvek, kereszténység, keresztény értékrend, keresztény hagyomány, alkotmányi normák értéktartalma

ON THE CHRISTIAN VALUE CONTENT OF CONSTITUTIONS

especially with regard to the provisions of the Constitution of Romania
and the Constitutional Court case law

Abstract

The constitution of each state defines the fundamental values of the given country, nation and society, which are protected by its legal system. Consequently, the constitution is also defined by values. Christian moral values

and Christian spirituality can be identified in European constitutions, either in the form of an indirect reference, name or allusion to God, or indirectly through legal interpretation of the content of constitutional norms, certain basic principles and fundamental human rights. The influence of the Christian values, world and life outlook, the Christian traditions and the Western civilization - which is significantly defined by them - can be found in the legal normative texts and legal thinking, that are part of the Western legal culture. The study presents this civilizational and cultural influence in relation to certain basic values, principles and fundamental human rights enshrined in the Constitution of Romania.

Keywords: constitution, law, value, morality, principles, Christianity, the system of Christian values, Christian tradition, value content of the constitutional norms

*„... törvényt szőtt a múlt szövőszéke ...”
József Attila, *Eszmélet**

*„Azért ám a törvény szent, és a parancsolat szent és igaz és jó.”
Pál apostol, Róma 7,12*

1. Bevezető gondolatok

„[...] [A]z erkölcs, a személy és a szabadság fogalmát az európai ember csak akkor értheti meg, ha magáévá teszi a zsidó-keresztény gyökerű üdvtörténeti gondolkodás belső lényegét.”¹

1 HABERMAS, Jürgen: *Metaphysik nach Kant* c. tanulmányából (Frankfurt, 1988.) idéz GÖRFÖL Tibor: Posztszекuláris társadalom? A kereszténység nyilvános jelenlétének megítélése Jürgen Habermasnál. *Sapientiana*, 2014/1, 9. Jürgen Habermas árnyaltabban fejti ki gondolatait a „Hit, tudás – megnyitás” című beszédében, illetve írásában: „Nem kell hinni abban, hogy megértsük, mit jelent a képmási jelleg, hogy Isten, aki maga a szeretet, Ádámban és Évában szabad lényeket teremtett, akik hasonlítanak hozzá. Nem létezik szeretet anélkül, hogy a másikban ismerjük meg magunkat, ahogyan szabadság sincsen anélkül, hogy kölcsönösen elismernénk egymást.” Megjelent magyar fordításban HABERMAS, Jürgen: Hit, tudás – megnyitás. *Nagyvilág*, 2001/12, 1905–1912. Figyelemre méltó továbbá J. Habermas és J. Ratzinger *bíboros közötti nyilvános vita, eszmecsere*, amely a müncheni Katolikus Akadémián 2004. január 19-én zajlott „A szabadelvű állam politika előtti morális alapjai” című témában. A két nagyon eltérő világszemléletű német gondolkodó e vitájában felsejlő közös nevező, hogy a keresztény hit és a nyugati szekuláris racionalitás komplementer partnerségben lehet.

Ezt a gondolatot az a Jürgen Habermas, a frankfurti (neomarxista) iskola kiemelkedő, és egyébként méltán jeles gondolkodója (filozófus és szociológus) fogalmazta meg még a 80-as évek végén, aki majd az ezredfordulótól, sokak meglepetésére/megrökönyödésére (hiszen magát korábban „vallási téren botfűlűnek” nevezte), mintegy tudományos, szellemtörténeti szenzációt keltve, *jóindulatú, elfogadó érdeklődéssel* kezd foglalkozni a keresztény hagyománnyal, az ezen alapuló erkölcsi értékrenddel, miközben ez tőle a legkevésbé volt elvárható.

Ez a szándékosan idehelyezett gondolat éppen ettől a szerzőtől, mindössze csak azt hivatott kihangsúlyozni, hogy a kereszténység az európai, nyugati civilizáció számára nemcsak egy világvallás, amely jelenleg egyre inkább veszít társadalmi hatásából, hanem e kétségtelen folyamatok ellenére is elevenen létező, jelenvaló, civilizációs, kulturális tényező. Olyan hatóerő, amely lényegesen, alapvetően befolyásolta az államszervezet modern kialakulását, a gazdasági fejlődést, a művészeti, irodalmi alkotásokat, az erkölcsi normáink rendszerét és ezen keresztül a jogi szabályozások tartalmát, általában jogi gondolkodást, a jogi tudatot és jogi kultúrát. Az egykori magyar miniszterelnök, Antall József tömör, szállóigévé vált megfogalmazásában: „Európában az ateista is keresztény”.

Az európai, illetve a *tágabb földrajzi értelemben a nyugati jogi gondolkodást jelentős mértékben meghatározta*, és e hatás jelenvalósága napjainkban is észlelhető a zsidó-keresztény erkölcsi értékrend.

Ez pedig örökség, s mint ilyen adottság és legkevésbé sem akarás, avagy nem-akarás kérdése. Mindez természetesen addig, míg ez az európai/nyugati civilizáció végleg el nem tűnik. Az európai, zsidó-keresztény értékek által determinált (nemcsak) jogi kultúra és civilizáció tagjai, függetlenül, hogy keresztények abban az értelemben, hogy vallásosak vagy nem vallásosak, esetleg vallás és/vagy még inkább *istentagadók, lényegében ebben a hagyományban, kultúrában és civilizációban élnek, attól is függetlenül, hogy ennek megmentésén, megőrzésén, ellehetetlenítésén vagy éppen elveszejtésén fáradoznak*.

A Szentírás emberképe, a természet és ember teremtettsége, valamint ez utóbbinak istenképisége, létezésének értelmes célja, és értelemmel, szabadsággal kormányzati tekintéllyel való felruházottsága alapja különösen a mai jogi gondolkodásnak, az alapvető emberi jogokat középpontba állító jogrendszernek, de még a társadalmi és államszervezeti berendezkedésnek is.²

2 A kérdésről bővebben: HACK Márta: Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökere. *Diké – A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata*, 2017/1, 27–43.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a jogi oktatás nagy hiányossága, hogy miközben teljesen érthetően ezen oktatásnak szerves részét képezi az európai civilizációt meghatározó római jog, a zsidó-keresztény erkölcsi értékrend szinte teljesen kimaradt.

Amikor azt *állítjuk, mintegy jogi tételként*, hogy az alapvető emberi jogaink egy jelentős rész emberi mivoltunkból, emberi lényegünkől fakadnak, akkor arra utalunk, hogy nem történelmileg keletkeztek, hanem a Teremtő Istentől erednek, mint ősi elidegeníthetetlen örökségünk része. *A történelem sokszor, sokáig megfosztotta az embert az alapjogainak az érvényesítésétől, de e jogok létezése nem (legfeljebb elismerése és gyakorlásának biztosítása) uralkodói vagy állami akarat kérdése.*

Az ember alapvető jogai pedig Isten általi teremtettségéből fakadó emberi méltóságából származnak, azon alapulnak. A méltóság (és kizárólag az embernek lehet méltósága), amely fundamentuma az alapjogoknak, csak jogi fogalmakkal nem magyarázható és nem értelmezhető. Az emberi méltóságnak, jogon kívüli és jogon túli lényegében, transzcendentális (a jog megnyugtatóására) természetjogi magyarázata, alapja van.

A teremtést azonban kötelező érvényű írásos szerződés létrejötte követ, szövetség, amely körül, ha nem is minden ellenkezés nélkül, de kialakul egyfajta társadalmi közmegegyezés.

Ahogy Paul Johnson fogalmaz a törvényadás társadalomformáló szerepéről: „A mózesi kódexben mindenféle kiváltság benne foglaltatik, de a lényeges kérdések tekintetében nem tesz különbséget a hívők egyes csoportjai között. Valamennyiüknek része van a szövetség elfogadásában, ez pedig népi, sőt demokratikus döntés volt. [...] Philo a rendszert demokráciának nevezte, amelyet úgy jellemezett, mint a legtörvénytisztelőbb és legjobb alkotmányt.”³

*És valóban a Tízparancsolat olyan alapvető, Istentől származó szabályrendszer, amely ma is fundamentumát képzik az ember alapvető jogainak, illetve azt konstatálhatjuk, hogy a történelem során szinte mindegyik parancsolat állami törvényekkel megerősítést nyert.*⁴

Következésképpen egyfajta jogi tartalmú *konstituáló*, társadalomformáló és alakító erőnek, mai szóhasználattal a zsidó-keresztény közösség *alkotmányos értékű normarendszerének* tekinthetjük a Tízparancsolatot.

A történelem során alakuló és a mai jogi gondolkodást is alapvetően – a pozitív/tételes jog rideg időnként veszélyes formalizmusán túlmenően – a természetjogi elvek, az állam, a hatalom, a kormányzás, az alapjogok *létének*

3 JOHNSON, Paul: *A zsidók története*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2005, 58.

4 MÉSZÁROS István: *Bibliai államelmélet*. Budapest, Szent Pál Akadémia, 2007, 20.

isteni/természeti eredetére, lényegre vonatkozó gondolatok határozzák meg, és amelyekre történő utalások, hivatkozások a tételes jogon belül, leginkább a modern alkotmányokban jelennek meg.

2. Isten megnevezése/megidézése az alkotmányokban

Istenre történő utalások (a *nominatio Dei* és az *invocatio Dei*) gyakorlata jelentős hagyományokra vezethető vissza az európai jogtörténelemben, jogi gondolkodásban, joggyakorlatban, jogi tudatban egyaránt. Sokkal korábban, mintsem, hogy a legkülönbözőbb államok alkotmányaiban megjelenne az Istenre történő hivatkozás, jelen van úgy a magánjogi dokumentumokban, például szerződésekben a megállapodások garantálása érdekében, mint a közjogban, így a létrehozott jogszabályokban annak igazságosságát igazolandó, avagy a keresztény nemezetek/államok közötti szerződésekben, egyezményekben.

Az egyes államok alkotmányai, mint sajátos adott jogrendszer egészét meghatározó, a hatalom konstituálásával, gyakorlásával, a hatalom korlátozásával, az alapvető emberi jogokkal összefüggő legalapvetőbb társadalmi viszonyokat szabályozó alaptörvények, és amelyek egyben a társadalmi konszenzus kifejezésének igényével is lépnek fel, sok esetben hivatkoznak Istenre, keresztény vallási (dogmatikai), illetve erkölcsi értékekre, az egyházakra, az állam és az egyházak viszonyára.

Az értelemszerűen egy más kérdés, és ennek megválaszolását ez a tanulmány nem tűzte céljául, hogy az Istenre, keresztény értékekre történő alkotmányi hivatkozás, mennyiben jelent őszinte, valós és gyakorlati elköteleződést, (meg)vallást és vállalást a keresztény szellemiség és értékrend iránt.

Kétségtelen, hogy az európai államok többségének alkotmányai nem idézik meg, nem hivatkoznak Istenre, a kereszténységre, mint vallásra. Néhány alkotmány azonban vagy kifejezett formában megnevezi, vagy közvetett utalást tesz Istenre, meghatározza, kifejezi viszonyulását a transzcendenshez, a szakralitáshoz.

Ugyanakkor az a sajátos, mondhatni paradox helyzet áll elő, hogy azon államok alkotmányai, amelyek közömbösek, elutasítóak, vagy, ahogyan maguk vallják világnézetileg semlegesek, számos tételes, alkotmányjogi rendelkezés, különösen alapjogokat, de bizonyos államszervezeti elveket megfogalmazó előírások is, a keresztény értékrend kifejezői. Ennek oka, hogy a liberális állam erkölcsi alapja vallási, alapvetően zsidó-keresztény eredetű, ami nem akarat, netán választás kérdése, hanem hajdan elfogadott, majd továbbfejlesztett, és közben tényé vált szellemi, kulturális örökség.

Istenre, vallásra, egyházra, keresztény hagyományokra, illetve értékekre történő alkotmányi hivatkozások *célja*, funkciója a következőkben foglalható össze:

- a) az állam, a hatalom legitimálása, mintegy jogon túli, emberi akaraton túlmutató isteni törvények tisztelete;
- b) az állam kormányzati, politikai berendezkedésének a támogatása, különösen monarchiák esetében;
- c) az identitás és együvé tartozás (társadalmi kohézió) az állam és különösen a társadalom, a politikai közösség közös értékrendjének felmutatása;
- d) az állam helyének rögzítése a történelemben, a hagyományok felvállalása megőrzése.

A továbbiakban idézek (a teljesség igénye nélkül) néhány európai állam alkotmányának főként preambulumból, de normatív rendelkezéséből is, amelyekben kifejezett utalás/hivatkozás *történik Istenre, a kereszténységre és/vagy az egyházra*.

Görögország Alkotmánya (1975) preambuluma: „A Szent és az Alapvető oszthatatlan Szentháromság nevében [...]” További jelentős normatív szabályozások vannak a Görög Ortodox Egyházzal tekintettel, hogy a keleti ortodox, vallás államvallásnak számít. Az Alkotmány 3. cikke (3) bekezdése „A Szentírás szövege változatlan marad. Hivatalos lefordítása bármely nyelvre a Görög Autokefál Egyház és a Konstantinápolyi Krisztus Nagy Egyháza előzetes engedélye nélkül tilos.”

Dánia Alkotmánya [...] 4. cikk „Az Evangélikus Lutheránus Egyház nemzeti egyház Dániában, és mint ilyent az állam támogatja.” a 66. cikk „A nemzeti (országos) egyház státútumát törvény állapítja meg.”

Bulgária Alkotmánya [...] 13. cikk (3) bekezdése „A Bulgária Köztársaságban a keleti ortodox kereszténység tradicionális vallásnak tekintendő.”

Svájc Alkotmánya (1999), preambuluma kimondja: „A Mindenható Isten nevében! A svájci nép és a kantonok [...] a következő alkotmányt fogadják el.”

Németország Alkotmánya (1949) preambulumban: „Tudatában az Isten és az emberek előtti felelősségének [...] a német *nép* alkotó hatalmának gyakorlása során elfogadta ezt az alaptörvényt.”

Ukrajna Alkotmánya (1996) „Ukrajna tudatában Isten előtti felelősségünknek, saját lelkiismeretünknek, a múlt, a jelen és a jövő nemzedékeinek, elfogadja ezt az alkotmányt.”

Lettország Alkotmánya [...] preambuluma zárómondata: „Isten áldja Lettországot!”

Magyarország Alkotmánya (2011) „Isten áldd meg a magyart!” amely egyben a nemzeti Himnusz kezdő sora, és utána következik a preambuluma,

amelynek elnevezése Nemzeti hitvallás. Ebben szerepel többek között: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.”

Írország Alkotmánya (1937) preambuluma: „A legszentebb Szentháromság nevében, Akitől ered minden hatalom és tekintély, és, aki felé törekszik mint végső cél, minden cselekedetünk, mint emberek, és mint államok, Mi Írország népe alázatosan elismerve minden kötelezettségünket a mi Úr Jézus Krisztusunk iránt, Aki mellette állt őseinknek a megpróbáltatások hosszú évszázadaiban [...] ezennel elfogadja ezt az alkotmányt.”

Lengyelország Alkotmánya (1997) preambulumból: „Mi a lengyel nemzet a köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, aki hiszünk Istenben, mint az igazság, az igazságosság, a jó és a szép forrásában, valamint azok is, akik nem osztják ezt a hitet, de akik tisztelik ezeket az egyetemes értékeket melyek azonban más forrásból erednek [...] elismerve őseinknek munkáját, harcát a nagy áldozatok árán megszerzett függetlenségért, azért a kultúráért, amelynek gyökerei a nemzet keresztény örökségében és az egyetemes emberi értékekben van. Isten és saját lelkiismeretünk előtti felelősségtől vezérelve létrehozta ezt az alkotmányt.”

Az idézett alkotmányok tartalmuk alapján heterogén csoportot alkotnak, hiszen van, amelyik megnevezi Istent és/vagy hivatkozik Istenre, esetleg utal a kereszténység teológiai tételeire, avagy csak mint szellemi, erkölcsi, kulturális értékörökségként nevezi meg. Van, amelyik rögzíti az államegyházi modellt, más pedig többnyire a domináns vallás egyházáról tartalmaz viszonylag részletes szabályozást.

Ugyanakkor az európai államok többsége mely egyáltalán nem hivatkozik Istenre, a kereszténységre tartalmaz az állam és egyház, az egyház társadalmi szerepére vonatkozó rendelkezéseket, illetve rögzíti a lelkiismereti- és vallásszabadságot.

3. Egy lehetséges, de elfeledett *modus vivendi*: a Kundera-modell

A jogi és különösen az alkotmányjogi norma nem lehet értéksemleges, hanem kifejezett, jól meghatározható értéktartalommal rendelkezik, hiszen célokat tűz ki az emberi cselekvés számára, követendő magatartásformákat ír elő, ezzel pedig elhatárolja a jog számára értékes és *értéktelen cselekvést/magatartást*.⁵ Minden egyes norma egyben mérték a dolgok megítélésére, a

5 Való igaz, hogy napjainkban széles körben elterjedt és elfogadott a világnézetileg semleges állam eszménye, mondhatni doktrínája, amely bizonyos vonatkozásaiban két-

norma mércéje azonban az érték. Vagyis a jog eleve föltételezi az értékeket és az értékelést is.

Az nyugati és különösen az európai civilizációban az értékek, alapvetően pedig a morális értékek meghatározó módon a keresztény valláshoz köthetők, illetve keresztény eredetűek. Ez akkor is igaz, ha jelenleg Európa egy része meghaladottnak tekinti a vallást általában, a kereszténységet pedig különösen, elutasítva vagy éppen megtagadva ezt a megörökölt értékrendet. Ennek ellenére a keresztény értékrendre történő, esetenkénti alkotmányi hivatkozások részei a normatív valóságnak, és korántsem tekinthető egy letűnt korszak iránti nosztalgikus vágyakozásnak – ahogyan ezt sokan szeretnék láttatni – hanem paradox módon, éppen az egyes államok jogszabályaiban és különösen alkotmányaiban kimutatható, és egyben érvényesítendő értéktartalom.

Egy le- és eltűnőben lévő kor felfogását idézem *Milan Kundera gondolataival*, ami egyben sajátos példázata a vallásos hit és hitetlenség, vagy akár mindkettőt is magába fogadni képes kereszténység civilizációs, kulturális hatásának, amely Európát, amikor ez a szemlélet még élt, naggyá, nemessé és tiszteletre méltóvá tette. „A modern időkben a hitetlenség már nem volt gyanakvó és kihívó, másfelől a hit elvesztette egykori térítő vagy intoleráns bizonyosságát. A sztálinizmus sokkja döntő szerepet játszott ebben a fejlődésben: az által, hogy keresztény emlékezetet el akarta törölni, brutálisan világossá tette, hogy mi valamennyien, hívők és hitetlenek, istenkáromlók vagy istenfélők, a keresztény múltban gyökerező egyazon kultúrához tartozunk, nélküle szubsztancia nélküli árnyak volnánk, szókinccs nélküli gondolkodók, szellemi hontalanok.”⁶ A magát ateistának valló, de a keresztényeket és a kereszténységet tisztelő neves cseh író ezeket a sorokat *Elárult testamentumok című könyvében fogalmazta meg*.

Ugyanakkor éppen ez a kunderai, meghatározó egzisztenciális felismerés alapvető fontosságú lenne a mai európai/nyugati világ főként vezetői, hangadói számára, legalábbis annak a ténynek az elfogadása, hogy az európai identitás, az európai lét és életforma, gondolkodás és viselkedés elválaszthatatlan a keresztény szellemisségtől, értékrendtől, kultúrától, erkölcsi felfogástól. Mégpedig abban az értelemben, ahogyan az egykori magyar miniszterelnök Antall József immáron szállóigészerű megfogalmazásában: „Európában még az ateisták is keresztények”. Ezt a kulturális, civilizációs érték-determinált

ségtelenül érvényes és indokolható, illetve igazolható, más vonatkozásaiban azonban jogos kifogások is megfogalmazhatók vele szemben. Ez utóbbi kapcsán idézem Joseph Ratzinger igencsak határozott álláspontját: „A totálisan értéksemleges, minden vallási és erkölcsi renddel szemben távolságot tartó állam eszménye – abszurdum.”

6 KUNDERA, Milan: *Elárult testamentumok*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2017, 15.

‘magatartás-kereszténységet’ kiválóan és meggyőzően szemlélteti éppen Kundera a további soraival: „Ateistának neveltek, s jól is éreztem magam így, míg a kommunizmus legsötétebb éveiben nem láttam meggyötört keresztényeket. Kora ifjúságom kihívó és könnyed ateizmusa hirtelen elszállta, mint ifjonti bárgyúság. Megértettem hívő barátaimat, s szolidaritástól és megindultágtól vezéreltetve elkísértem őket a misére. [...] Azzal a különös és boldog érzéssel ültem a templomban, hogy az én hitetlenségem és az ő hitük furcsamód közel esik egymáshoz.”⁷

Leginkább ezt, a keresztény hívő és keresztény nem hívő közötti, éppen a 20. század második felére kialakult *modus vivendit*, szemléletet, felfogást, kölcsönös tiszteletet és toleranciát kívánja maga mögött hagyni a mai nyugat-európai hivatalos politika és felfogás, életvitel és világszemlélet. Azt ugyanis, hogy Európában a zsidó-keresztény vallás már akár évszázadok óta nem csak vallási, hanem alapvetően társadalmi, erkölcsi, politikai, jogi értékrend, amely az egyéni és közösségi identitás alapja, amit azonban nem megtagadni, hanem fejleszteni és örökül kellene hagyni.

4. A román alkotmány keresztény szellemiségű, eredetű morális értéktartalmáról

A jelenlegi hatályban lévő – 1991-ben elfogadott, 2003-ban pedig módosított – román alkotmány alapvetően nem egy szerves fejlődés lenyomata, hanem gyors, radikális (forradalmi) változásokat követő új, modern, elfogadottnak tekinthető irányzatokhoz való igazodási kényszer és/vagy meggyőződés kifejeződése.

Azért tartom fontosnak ezt megjegyezni, mert amikor a román alkotmány keresztény szellemiségéről beszélünk, és ha van is ilyen, akkor ez nem egy kizárólagos keleti ortodox⁸ felfogásból, annak tanaiból, tanításaiból, származik, hanem sokkal inkább a római katolikus vagy éppen protestáns szellemi hagyományok, értékrend hatása érvényesül, vagy legalábbis ezek bizonyos elemei mutathatók ki.

Ennek oka, az alkotmányos transzplantáció jelenségének a megnyilvánulása az alkotmányozás során, hiszen az eredeti alkotmányozó hatalom, amikor

7 Uo.

8 A 2011-es népszámlálási adatok szerint Románia népességének 99,79 %-a valamely vallásos felekezethez tartozónak vallotta magát, és ennek több mint 90%-a ortodox vallásúnak, pontosabban az ortodox egyházhoz tartozónak. Forrás: Institutul Național de Statistică din România (Országos Statisztikai Intézmény) <https://insse.ro/cms/> (2022. 10. 12.)

1990–1991-ben megalkotta az új román alaptörvényt, és a származtatott alkotmányozó hatalom, amely azt 2003-ban módosította, egyértelműen az akkor még sok elemében a kereszténység által meghatározott nyugati civilizáció szellemi, kulturális, politikai értékeihez kívánt igazodni és csatlakozni.

Következésképpen nem azért beszélhetünk keresztény erkölcsi értéktartalomról a román alkotmány esetében, mert az alkotmányozót az ortodox meggyőződése vezette a szövegezésben, hanem azért, mert olyan európai (nyugati jellegű keresztény tartalommal is átszótt) modellt akart átvenni, amiben ez az értékrend (még) jelen volt és (talán) van, illetve ezekkel azonosulni is tudott.

Ez pedig kifejezetten jelentősnek mondható a román alkotmányjogi gondolkodásban. Az utóbbi időkben a román alkotmányjogi szakirodalom – bár nagyon elszórtan – felmutatott olyan tanulmányokat, amelyek igyekeznek bizonyos alkotmányi rendelkezések keresztény vagy éppen ortodox eredetű, szellemiségű tartalmát értelmezni, felfedezni.⁹

A keresztény értéktartalma az alkotmányos szövegeknek nem minden esetben nyilvánvaló – talán még az alkotmányozó számára sem –, de választása, opciója mégis tudatos és ez határozza meg érvényességét is. Az érték azért érvényes, mert választják, mert óhatatlanul megfogalmazódik benne egyfajta elkötelezettségi szándék, vagy éppen hit, illetve meggyőződés, hogy ez a társadalom felfogásával megegyező értékválasztás is egyben, amely igazolást és legitimitást biztosít számára.

4.1. Az alkotmány általános rendelkezései a legfőbb értékekről

A román alkotmány általános alapelveket megfogalmazó első fejezetében mint *legfőbb értékeket* határozza meg – *többek között* – az emberi méltóságot, az emberi személyiség szabad fejlődését és az igazságosságot.¹⁰

9 NECULA, Mihai-Iulian: *Valori religioase protejate prin norme juridice*. Iași, Editura Lumen, 2020.; BOARI, Vasile: *Religie și democrația la începutul secolului XXI*. Iași, Institutul European, 2013.; IONESCU, Cristian – DUMITRESCU, Corina Adriana: *Constituția României, Comentarii și Explicații*. București, Editura C.H. Beck, 2017.; ARDELEAN, Ben-Oni: *Libertatea religioasă: o abordare normativă*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 2015.; TĂNĂSESCU, Elena Simina: *Despre constituționalism și religie*. In: *Religie și Constituție*. București, Editura Hamangiu, 2009.

10 Az Alkotmány 1 cikkének (3) bekezdése: „Románia demokratikus és szociális jogállam, amelyben a román nép demokratikus hagyományainak és az 1989. decemberi forradalom eszményeinek szellemében az emberi méltóság, az állampolgárok jogai és szabadságai, az emberi személyiség szabad fejlődése, az igazságosság és a politikai pluralizmus a legfelsőbb értékeket képviselik és garantálta.”

a) *Az emberi méltóság*

Keresztény felfogás szerint – és ebben minden bizonnyal nincsenek jelentős felekezeti/dogmatikai eltérések – az emberi személy méltósága az Isten képmására és hasonlatosságára történt teremtésben gyökerezik. Az ember lelkének, valamint értelmi és akarat, lelki képességeinek köszönhetően szabadsággal felruházott lény, ami az isteni képmás kiváltságos jele.

A román alkotmányban tehát az emberi méltóság, mint legfőbb érték és nem, mint konkrét alapjog jelenik meg, ugyanakkor az alkotmánybírói alkotmányértelmezés egyértelműen kifejtette, miszerint éppen az emberi méltóság képezi a legtöbb alapjog forrását.

Az Alkotmánybírói határozatában pedig megállapította miszerint „az Alkotmányban rögzített alapvető jogok és szabadságok az emberi méltóságon alapulnak”.¹¹ Tehát ez közvetett módon annak elismerése, elfogadása, hogy az emberi méltóság több pusztán erkölcsi értékdeklarációnál, bár ez sem tekinthető kevésnek. A Taláros Testület ennél is továbbment, egy nemrégiben hozott határozatában, amelyben kifejtette, hogy az emberi méltóság alkotmányos fogalmának nem pusztán deklaratív, hanem éppenséggel normatív értéke van, meghatározott, különálló tartalommal bíró alapjognak minősíthető, az egyén emberi minőségét határozza meg. Következésképpen az alapjogok bármilyen megsértése, egyben az emberi méltóság megsértését is jelenti, hiszen ez az előbbiek fundamentuma.¹²

Alapvetően az emberi méltóság alapozza meg tehát az élethez való jogot, a halálbüntetés tilalmát, a család védelmét, de még a tulajdonjogot, a szolidaritást és a társadalombiztosítási jogokat is, egészen a foglalkoztatás szabad megválasztásának, vagy az egészséghez, az egészséges környezethez való jogokig.

b) *Az emberi személyiség szabad fejlődése*

Minden bizonnyal a világvallások közül éppen a keresztény vallás az, amely talán a legnagyobb mértékben, egyedülálló módon határozza meg, illetve helyezi előtérbe az egyén az individuum, az emberi személyiség jelentőségét és szerepét. A keresztény tanítás az, amely harmonikus egyensúly szükségességét fogalmazza meg az ember, mint különálló egyén, mint önálló személyiség és mint közösségi társadalmi lény viszonyában.

11 A román AB 2009 évi 1.109 sz. határozata.

12 A román AB 2019 évi 465 sz. határozata, megjelent a Hivatalos Közlöny, 2019/645.

A keresztény értékrend az, amely miközben a közösségnek, az egyazon hiten lévők közösségének szerepét fontosnak tartja, nem hanyagolja el, mi több kiemeli az egyént, annak személyiségét, amelynek kibontakozását, fejlődését biztosítani, elősegíteni kell, különösen a keresztényi szabad akarat és *döntés érvényesülése által*.

Az Alkotmánybíróság egyrészt megállapította azt, hogy a személyiség szabad fejlődése szoros kapcsolatban, összefüggésben van az emberi méltósággal, amely forrása az alkotmányos alapjogoknak. Másrészt a személyiség szabad fejlődésének koncepciójának két aspektusát határozta meg. Egyrészt aktív vonatkozásban jelenti a cselekvés szabadságát, másrészt passzív vonatkozásában az egyén személyi- és magánszférájának a tiszteletében, valamint az ezekből fakadó követelményekben nyilvánul meg. Következésképpen a személyiség szabad fejlődése érdekében cselekvési szabadsággal kell rendelkezzen, illetve az államnak olyan jogszabályi keretet kell létrehozni, amely az egyén tiszteletét, személyiségének kifejezését, az esélyegyenlőséget képes garantálni.¹³

Az emberi személyiség szabad fejlődésének alkotmányos alapértékéből is további alapjogok származtathatók, többek között a lelkiismereti szabadság, a vallásszabadság, a kifejezés szabadsága vagy éppen a tanuláshoz való jog, a kultúrához való hozzáférés joga, az információhoz való jog, a munkához való jog és a munka szociális védelme, valamint az identitáshoz való jog.¹⁴

c) *Igazságosság*

Az ember természetéhez szervesen kötődik azon alapvető törekvése, vágya, eszménye, hogy a társadalmi együttélés elrendeződése az igazságosság alapján történjen. A legszélesebben értelmezhető, legsokrétűbb társadalmi igazságosság igénye – a jogi szabályozás szintjén – az alkotmányos rend alapértékeiben, alapelveiben jut elsődlegesen kifejezésre. Az igazságosság a mai modern társadalmak, de egyébként minden létező emberi társadalom egyik alapértéke és normatív (erkölcsi, vallási, jogi) követelménye.

A jog azzal a küldetéskényszerrel képződik, hogy valamennyi társadalmi viszonyban, amelyet szabályoz, megteremtse az igazságosság feltételeit.

A különböző jogi kultúrákban, melyek társadalmilag, történelmileg meghatározottak, a jog változó igazságtartalommal, igazságosságésszménnyel rendelkezik, de minden esetben megjelenik az igazságosság-követelmény

13 A román AB 2020 évi 601 sz. Határozata, megjelent a Hivatalos Közlöny 2021 évi 88 sz.

14 Mindezek a román alkotmány alapjogi katalógusában tételesen is nevesített alapvető emberi jogok

és igény. Ez által éppen az igazságosság-igény természetjogi és tételes-jogi követelménye adja meg, illetve biztosítja a jog társadalomvédelmi és önvédelmi funkcióját is egyben.

Miközben az igazságot még a mai modern társadalmakban is a törvények, a törvényeken alapuló bírói döntések határozzák meg, az igazságosság rendkívül összetett elvárások, érzések, követelmények bonyolult összessége, melyek az egyéni, közösségi tevékenységek, és társadalmi folyamatokban fejeződnek ki jogi, vagy nem jogi tartalommal. Az igazságosság egyszerre erkölcsi, etikai, teológiai, hatalomelméleti, szociológiai, közgazdasági, szociális és jogtudományi kérdés.

Az igazságosság olyan alapértékként tételezhető jogi, erkölcsi, politikai, tételeket feltételez, mint az egyenlőség, a méltányosság, szabadság, tolerancia, közjó, közrend, tisztesség, szociális gondoskodás stb. Mindezen követelmény-értékek, keresztény tartalmát, magyarázatát, illetve keresztény eredetét nehezen lehetne megkérdőjelezni.

Az Alkotmánybíróság egy 2021-es határozatában¹⁵ talán először fogalmazta meg átfogóan – egy utólagos normakontroll keretében, tehát a konkrét esethez, ügyhöz¹⁶ kötötten – az igazságosság fogalmával kapcsolatos elméleti okfejtését. Az Alkotmánybíróság *érvelésében kifejtette*: „Az igazságosság nemcsak az állam jó működését biztosítja, hanem a társadalom bizalmát is az állam intézkedései iránt, konkrétan pedig az igazságszolgáltatásba vetett bizalmát.”

Az igazságosság, egy alkotmányos koncepció, mely, ha figyelembe vesszük erkölcsfilozófiai természetét, önmagában nem normativizálható, nem fogalmazható meg tételes jogszabályi rendelkezésként, de ennek ellenére kerete és mércéje az állami cselekvésnek. A társadalom érthető módon igényli az igazságosságot, az államnak, hatóságai révén, feladat ezt megkövetelni és érvényesíteni. Az igazságosság minden állami cselekvés belső, elengedhetetlen része, tartozéka, amely kivetül az alapjogokra azok tiszteletben tartására.

15 A román AB 2021 évi 136 sz. Határozata, megjelent a Hivatalos Közlöny 2021 évi 494 sz.

16 Az ügy lényege, hogy keresetet benyújtó személy, akit első fokon hozott bírói ítélet alapján letöltendő börtönbüntetést róttak ki, a fellebbezés során jogerős ítélettel az *Ítéltábla* kimondta az ártatlanságát, és amikor anyagi kártérítést követelt kérelmét azal utasították el, hogy a törvény ezt, csak olyan esetben biztosítja, ha az eljáró hatóságok törvénytelen intézkedéseket hoztak a személlyel kapcsolatban. A törvény (Büntető Eljárási törvénykönyv) nem szabályozta azt a lehetőséget, hogy az a személy is jogosult lehet kártérítésre, akivel szemben az eljárásban nem követtek el ugyan semmilyen törvényteleniséget, de végül jogerősen mégis az ártatlanságát állapították meg, miközben az elmarasztaló elsőfokú ítélet következményeként közel egy évet ült börtönben. Ezt a kérelmező egyértelműen igazságtalannak tartotta.

Mindezen ügyekben megfogalmazott jogfejlesztő alkotmányértelmezések olyan erkölcsfilozófiai szempontok bevonását jelzik, amelyek kétségtelenül keresztény szemléletet, adott esetben a keresztény felfogás iránti elkötelezettséget vagy egész egyszerűen a keresztény értékrend alkalmazását és érvényesítését fejezik ki, attól akár függetlenül is, hogy a Taláros Testület bírái közül ki vallásos és ki nem, illetve milyen mértékben az, és hogy mely felekezethez tartozik.

4.2. Az alapjogi rendszer keresztény/erkölcsi értéktartalma

Az alapjogok, az alapvető emberi jogok rendszerének kialakulásában intézményesülésében meghúzódik egy mélyen természetjogi gondolat, mely túlmutat a jogi pozitivizmuson és alapjaiban keresztény gyökerű, hiszen ez az egyetlen olyan vallás, amely az embert, mint egyént a maga összetett személyiségével, méltóságával, illetve az emberi élet feltétlen tiszteletét hittételeinek, tanításának középpontjába állította.

Az emberi jogok gyökere abban a méltóságban keresendő, amely minden embert megillet. Ez a méltóság az emberi lélettől elválaszthatatlan, minden személy számára azonos, s mindenekelőtt az értelem tudja megragadni és megérteni.

Az emberi jogok végső forrása nem az emberi lények pusztá akaratában, nem az állam létezésében, nem is a közhatalomban keresendők, hanem magában az emberben és Teremtőjében, Istenben. E jogok egyetemesek, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek.

A román alkotmány alapjogi katalógusából idézek néhány olyan alapvető emberi jogot (ami egyébként valamennyi, alapvetően nyugati demokratikus állam alkotmányában szerepel), és amely szerintem közel áll a keresztény gondolkodáshoz, tanításhoz, vagy éppen abból eredeztethető.

Ilyenek: az élethez való jog, beleértve a testi, lelki, szellemi integritáshoz való jogot és a halálbüntetés tilalmát (22. cikk); a személyi szabadságot (23. cikk); a lelkiismereti szabadságot, mely magába foglalja a gondolatszabadságát, a vallásszabadságot és a kifejezés szabadságát is (29-30. cikkek); az egészség oltalmához való jog (35. cikk); a gyermekek és fiatalok oltalmazása (49. cikk); a fogyatékos személyek védelme (50. cikk).

Végső soron az figyelhető meg, hogy az alapjogok egész rendszere, ahogyan az a román és általában az európai demokratikus alkotmányokban szerepel, elméletileg is, és a megfogalmazottak tartalma szerint is a szeretet, a gondoskodás, a szolidaritás, az egymásra történő odafigyelés, a kölcsönös tisztelet, az egyén és közösség méltósága, a szabadság *(úgy is mint szabad*

akarata, szabad mérlegelés, döntés, választás), a társadalmi békesség és igazságosság fejeződik ki.

Mindezek pedig alapvetően, eredetüket tekintve a kereszténységben, vagy pontosabban a Jézusi tanításban megjelennek.

Alapvetően a nyugati jogrendszerek alkotmányai fogalmazzák meg ennyire egyértelműen ezeket az érték-ként is tételvezhető alapjogokat, amelyeket a keresztény valláson túl, a keresztény civilizáció és kultúra határozott meg.

4.3. Egyes államszervezeti elvekben felfedezhető teológiai alapvetésű keresztény felfogás

Eötvös József talán kissé sarkos, de igaz megfogalmazásában: „A kereszténység nem más, mint az individuum protestációja az állam mindent elnyomó zsarnoksága ellen.”¹⁷

A román alkotmány szövege, szellemisége, az államszervezeti elvek vonatkozásában egyértelműen az európai hagyományokat, a gyakorlatban kipróbált és bevált politikaelméleti, eszmetörténeti vívmányokat igyekszik követni. A hatalomgyakorlás, az intézményi viszonyrendszer szabályozásában, és ezeknek az elmúlt évtizedek során kialakult alkalmazásában felfedezhetünk hibákat, fogyatékoságokat, vagy éppen rossz normatív megoldásokat, azonban ezek témánk szempontjából kevésbé relevánsak.¹⁸

A legfontosabb államszervezeti elvek, úgymint hatalommegosztás, jogállamiság, képviselői demokrácia, önkormányzatiság, politikai szabadság, vagy akár az állam és egyház szétválasztása olyan mondhatni egyetemes értékek, amelyeknek előképei, szellemi gyökerei alapvetően a protestantizmusban, és különösen a kálvinizmusban fedezhetők fel.

Az bizonyosan nem állítható, hogy a román alkotmányozót, amikor a 2003-as alkotmánymódosítás során tételiesen is megfogalmazta a hatalommegosztás elvét (bár 1991-től is elfogadott államszervezeti elvként működött) Kálvin gondolatai, alapművében, az *Institutio-ban*¹⁹ megfogalmazott egyházszervezeti elvei, valamint a polgári kormányzásra²⁰ vonatkozó nézetei vezérelték

17 Eötvös József: *Vallomások és gondolatok*, Budapest, 1977, 189.

18 Csak két példát említek ezekből a sajátos és sok feszültséggel, konfliktussal járó félelmi rendszert, vagy a törvényhozási felhatalmazás intézményét, mely sok esetben a joggal való visszaélő módon alkalmaznak.

19 KÁLVIN János: *Institutio, Christianae Religionis, a keresztyén vallás rendszere* 1559. I–II Kötet. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.

20 Az *Institutio* 20-ik fejezete a „Polgári kormányzatról” szól, II. Kötet, 509-535.

volna. Ahogyan a szubszidiaritás elvének elfogadásakor sem XIII. Leó pápa enciklikájára gondolt, mint ezen elv szellemi forrására.

Ugyanakkor elfogadva ezeket az elveket, ha közvetett módon is, a román alkotmányban szereplő alapvető államszervezeti elvek keresztyén eredetű szellemisége kimutatható. Ez a szellemi örökség egyébként legfeljebb ismeret, vagy csak információ lehet a román társadalom és politikum számára, és korántsem társadalmi és/vagy politikai gyakorlat, tapasztalat. Azaz a kialakult alkotmányos hatalomgyakorlat nem évszázados szerves fejlődés, hanem az alkotmányos eszmék transzplantációjának és adaptációjának az eredménye.

Kétségtelen, hogy a protestantizmus, az eredeti keresztyén eszmék felelevenítésével a szabadság, a haladás, a vallási és politikai szabadság eszméinek és a modern demokratikus elveknek az elterjesztésében szerzett elévülhetetlen érdemeket. Hozzájárult átfogó társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, változások generálásához, melyek a jog újszerű, új szempontú megközelítését igényelték, és *újrafogalmazták* a legfontosabb természetjogi alapelveket is.

Végül, bár nem államszervezeti elv, de meg lehet említeni, hogy a Köztársasági Elnök a beiktatásakor rendszerint a Bibliára tett kézzel elmondott esküt tesz, amelynek záróformulája „Isten engem úgy segítjen!”²¹ Ezt egyébként más választott közhatóságok tagja is alkalmazzák, elsősorban a parlament, a kormány tagjai, alkotmánybírák, valamint önkormányzatok esetében a polgármesterek. Természetesen az eskü ilyen formán történő befejezése, megerősítése nem kötelező, azonban nem jellemző ennek elmulasztása, elhagyása.

5. Összegzés

Megállapítható, hogy lényegében valamennyi európai állam alkotmánya, valamint azon Európán kívüli államok alkotmányai is, amelyek a nyugati civilizációhoz tartozónak határozzák meg magukat vagy hivatkoznak Istenre, utalnak a keresztyénységre, vagy ha ezt nem is teszik, akkor is megjelölnek olyan alapértékeket, meghatároznak olyan alapvető emberi jogokat, valamint államszervezeti elveket, amelyek kialakulására, tartalmára, fejlődésére jelentős hatással volt a zsidó-keresztyén értékrend.

Paradox módon – az egyéni meggyőződéseken és bizonyos, elsősorban szűkebb vallási közösségeken túlmenően – *éppen a jog*, a jogi normák és jogrendszerek legmélyebb rétegeiben lelhetjük fel a zsidó-keresztyén vallási, erkölcsi gyökereket, miközben a társadalmat alakító egyéb színtereken első-

21 Az Alkotmány 82. cikkének (2) bekezdése.

sorban a politikai közegben, médianyilvánosság jelentős részében, bizonyos akadémiai fórumokon ezek eltörlésre, elhallgatásra és felejtésre ítéltettek.

Robert Sarah bíboros ezt meglehetősen egyértelműen, még ha kissé sarkosan is a következőképpen fogalmazza meg: „Akár egy ember, akár egy nemzet tagadja meg gyökereit és nem ismeri el többé saját létét, ezzel önmagát tagadja meg és amnézia fogja súlytani. Úgy látszik, mintha Európa be lenne programozva önmaga felszámolására. Csak gazdasági és katonai szinten van (*van?*) magára vonatkozó jövőképe. Zsidó-keresztény gyökereit elfelejtette.”²²

A jogban, a jogi, alkotmányi normaszövegekben azonban azért maradhatott meg, de legalábbis érezhető ki *mégis* a keresztény értékrend, a keresztény hagyomány szellemisége, mert az európai jog kialakulására, fejlődésére a római jogon kívül a kereszténység volt legnagyobb hatással, fogalmait, intézményeit ezek alakították. Emellett a jog belső természeténél fogva stabilitásra, állandóságra törekszik; a jog változásait, dinamikáját szinte mindig külső tényezők határozzák meg. A jog, a többi társadalmi jelenséghez képest talán jobban és eredményesebben ellenáll az értékek/fogalmak/elvek relativizálódási *kényszerének, csábításának, hiszen* leginkább az időben jól bevált fogalmakkal, értékekkel, intézményekkel tud hatékonyan a társadalomban létezni és működni.

Végül is, igaza van (mint annyiszor) József Attilának, hiszen *parafrazeálva* verssorait, napjainkban, minden arra utal, hogy: nem *nézve föl az Égre, álmaink gőzei alól*, nem látjuk, nem láthatjuk, vagy egyszerűen nem akarjuk látni, hogy „a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol”.

22 DIAT, Nicolas – SARAH, Robert: „Esteledik, a nap már lemenőben” Robert Sarah bíborossal Nicolas Diat beszélget. Budapest, Szent István Társulat Kiadó, 2019, 333.

